

Список використаних джерел:

1. Бугай М.Ф. 20-40-е годы: депортация населения с территории европейской России / М.Ф. Бугай // Отечественная история. – 1992. – №4. – С. 40.
2. ЦДАГО України, ф.1, оп.16, спр.12, арк.354.
3. Там само, арк.344.
4. Там само, арк.346.
5. Державний архів Вінницької області, ф.136, оп.3, спр.57, арк.9.
6. Державний архів Вінницької області, ф.136, оп.3, спр.362, арк.2.
7. Там само, арк.25-34.
8. Там само, арк.50.
9. ДАРФ, ф.5446, оп.12, спр.209, арк.72.
10. Там само, арк.2.
11. Там само, арк.1.
12. ДАРФ, ф.20-сс, оп.20, спр.447, арк.25-27.
13. РДАНИ, ф.89, оп.73, спр.28, арк.1.
14. Ковтун Г. Масові незаконні репресії 20-х – початку 50-х років на Полтавщині / Г. Ковтун, В. Войналович, Ю. Данилюк // Реабілітовані історією. – К. ; Полтава, 1992. – С. 43.
15. Там само. – С. 22-23.
16. Державний архів Вінницької області, ф.136, оп.3, спр.371, арк.1.
17. Там само, арк.3.
18. Там само, арк.5-6.
19. Там само, арк.5-6.
20. Підрахунки здійснені на основі анкет опитування в процесі реалізації Державної програми з підготовки науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією».

The paper investigates mass evictions, resettlement and deportations of Ukrainian citizens by national traits, which took place in the second half of the 1930's. The activities of special commissions on resettlement, created in the regions and problems of the organization of special settlements in Kazakhstan, are covered.

Key words: resettlement, eviction, deportation, special commissions, families.

Отримано: 22.12.2017

УДК 353.2+323.14+908

А. Л. Зінченко

Науково-дослідний інститут українознавства

**ІДЕОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ
ВЛАДНИХ СТРУКТУР ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПОЧАТКУ 2000-х**

Проаналізовано ідейне наповнення, кадрові орієнтири гуманітарної політики та політики пам'яті властей Луганщини, її залежність від російської імперської пропаганди.

Ключові слова: інформаційна агресія, мовно-культурна агресія, гуманітарна політика, гуманітарна криза, політика пам'яті, війна пам'ятників.

Гуманітарна криза в Донецькому краї розгорталася як криза певної системи відносин між соціальними групами: визначальні риси поведінкових моделей одних сформувалися ще в советській системі соціокультурних орієнтирів, інші ж стали носіями нових соціокультурних й політичних реалій, сформо-

ваних в українському культурному полі. Окрему роль тут відігравали кланово-олігархічні групи постали як соціальний новотвір пострадянської доби, як симбіоз компартиїно-комсомольської номенклатури, службістів КГБ (СБУ), МВС та кримінальних вождів. Ці групи в системі соціальної дії оперували ретроградною частиною населення краю, апелюючи до патерналістських настроїв цих соціальних груп. В наборі соціальних орієнтирів цих груп були відсутні українські культурні феномени, визначні діячі, які в советські часи асоціювалися з націоналізмом, на видушуванні якого чи то в компартиїних та прокурських кабінетах, чи в кабінетах КГБ вони робили кар'єру. Суттєвим чинником посилення соціально-політичного напруження стала інформаційна та мовно-культурна агресія Росії, яка несла заперечення й відверте руйнування українського культурного простору. Зрештою, це наростання напруження шораз більше набувало ознак гострого соціально-політичного конфлікту, що вибухнув саме на теренах Донецького краю, де інформаційна й ідейно-політична присутність Росії була домінуючою. Складовими цього конфлікту стали масові порушення прав людини, зокрема нехтування правом на життя й свободу, руйнування засад правопорядку, руйнування українського культурно-освітнього поля, панування російському шовінізму й українофобії.

Саме з цих причин значна частина жителів Донецького краю вважала Українську державу «тимчасовим непорозумінням», і вимагала її федералізації з метою консервації своєї ідентичності та приєднання у перспективі до «стабільного» та «заможного» «русского мира» ... Саме сепаратизм цього прошарку і було використано владою РФ для впровадження диверсійної війни проти України, в якій «місцевий сепаратизм» став не лише розмінною картою, а й гарматним м'ясом [15, 9].

Кадровий добір. Трагедія Донецького краю полягає в тому, що ці моделі поведінки під зовнішнім інформаційним впливом набули масового характеру, але саме по собі це має цілком конкретне соціокультурне й історичне пояснення. Але артикуляція проросійської та українофобської ідеології в політичному, пропагандистському й соціально-психологічному дискурсі була справою цілком певного кола людей та політичних груп. Ці групи в моменті кризи української політичної системи в 2004 і особливо 2013 р. зуміли спровокувати ефект доміно й викликати детонацію антидержавних, антизахідних, українофобських політичних настроїв і здійснити на цій основі мобілізацію сепаратистського кадрового потенціалу. Однак, як зазначає письменник і громадський діяч Сергій Жадан, виходець із Луганщини, «слід пам'ятати, що там і до війни настрої були різні. Сьогодні це багато хто забуває. Забуває, що і в Донецьку, і в Луганську, в багатьох районних містах на Донбасі під час революції були свої Майдани. Там теж були люди, які не підтримували чинну владу, не підтримували Януковича, не підтримували «Партію регіонів». Ці люди завжди там були. Інша справа, що тривалий час вони знаходилися в глибокому підпіллі» [8]. А це означає, що придушення цього спротиву з урахуванням посиленої силової та кримінальної складової в культурі соціальних відносин регіону не могло не викликати масового насильства, яке ще більше поглибило кризу гуманітарних відносин в краї.

Однак, ще раз повторимо, розгортання цих сценаріїв відбувалося не спонтанно й стихійно. Це був результат послідовної й системної діяльності певних політичних груп регіону. Ключовою фігурою владного бомонду Партії регіонів та її керівництва на Луганщині тривалий час був Александр Єфремов. Кадровий працівник КПСС, в минулому – перший секретар Луганського міського комсомолу. До обрання до Верховної Ради України за списком Партії регіонів у 2006 р., тривалий час у 1998-2005 рр. очолював Луганську обласну державну ад-

міністрацію. З 2012 р. А. Єфремов став головою фракції цієї партії у Верховній Раді України, а тим самим несе відповідальність і за економічну і за політичну та ідеологічну, і за гуманітарну складову діяльності цієї партії. В роки незалежності України А. Єфремов, завдяки зв'язкам з номенклатурними, а також правоохоронними й кримінальними структурами, узяв активну участь в привласненні державного майна й став одним з найбагатших людей в Україні, причетним до нещадного пограбування т. зв. робітничого класу, до якого невтомно звертаються ідеологи Партії регіонів та Комуністичної партії (в боротьбі вплив і за голоси безправного робітничого плебсу вони виступають як союзники-конкуренти) під час різноманітних виборів. Штучне банкрутство підприємств, напівлегальні способи захоплення власності, використання адміністративного ресурсу з метою особистого збагачення – таким був його шлях вхідження до маєтної верхівки Луганщини [3; 4], а разом з тим і до керівного ядра Партії регіонів. І після обрання до Верховної Ради в руках А. Єфремова залишилися ключові важелі впливу на економічну й політичну ситуацію в Луганській області.

Тим часом, ще за часів його безпосереднього керівництва областю смертність в регіоні перевищувала народжуваність утричі. Луганщина стала лідером серед областей України за рівнем смертності. В області було зафіксовано найвищий показник заборгованості за заробітною платою. А. Єфремов разом з партнерами за бізнесовими оборудками через низку фінансово-політичних схем і махінацій збанкрутіли й зруйнували широкую мережу економічно привабливих промислових підприємств Луганщини, залишивши без роботи тисячі працівників гірничо-будівельної галузі. Безробіття й бідність стали безпосередньою причиною поширення таких хвороб як туберкульоз, гепатит ВІЛ – СНІД [4]. Подібні показники є першорядними для характеристики гуманітарної кризи в регіоні, а з іншого боку – гуманітарної складової діяльності цього провідного очільника Партії регіонів не тільки на Луганщині, але й в Україні загалом. Для прикриття не просто провального, але злочинного характеру цієї політики було розроблено агресивну наступальну ідеологічно-інформаційну систему, яка, з одного боку підтримувала совкову модель соціально-політичних мотивацій виборців, і відповідно орієнтувала на російсько-советські соціокультурні орієнтири й символи, а з іншого, заперечувала відторгнення в масовій свідомості українського культурного простору.

Під опікою А. Єфремова створена й функціювала громадська організація «Молода гвардія», яка апелює в своїй назві до героїчної совкової мітології, а насправді гуртує молодь, об'єднану в низку спортивних клубів і організацій. Її найпершим завданням є організація силового впливу на виборчі комісії та під час різноманітних політичних акцій, звичайно ж, на користь Партії регіонів [1].

Відповідно до моделі формування владної команди за типом закритого кланово-партійного клубу і здійснювалися кадрові призначення, в тому числі й ті, що визначали гуманітарно-інформаційну політику. Так, у Луганській обласній раді кілька років поспіль оплачувала послуги за висвітлення своєї діяльності ТОВ «Телерадіокомпанія «Регіональна телевізійна система»» (майже мільйон гривень річно). Цю телерадіокомпанію заснував у 2005 р. Родіон Мірошник – чинний на той час депутат Луганської обласної ради (фракція Партії регіонів) [11]. У квітні 2010 року Родіон Мірошник був призначений на посаду заступника голови Луганської обласної держадміністрації (ОДА) з питань гуманітарної політики. У листопаді 2011 року у зв'язку з адміністративною реформою його звільнено з посади заступника голови ОДА і він знову став генеральним директором Луганської обласної державної телерадіокомпанії. Родіон Мірошник відомий, зокрема, ще й тим, що 2012 році в ході засі-

дання позачергової сесії Луганської обласної ради Родіон Мірошник назвав дітей, яких навчають українською мовою, «недорасою»¹. Не випадає дивуватися, що після захоплення російськими окупантами Луганська Родіона Мірошника призначено заступником керівника так званої «ЛНР» Ігоря Плотницького [6].

Ці кадрові «регулювальники» і здійснювали відповідний підбір фігур на виконання політичних завдань Партії регіонів та її совєтсько-російських пропагандистських акцій. Відповідно українське культурне й освітнє поле було приречене на зникнення. «Якась невидима сила так вдало розставила керівні кадри в гуманітарній сфері, що на кожному кроці бачимо приклади зневажання інтересів титульної нації», – відзначає І. Магрицька [19]. Яскравим свідченням цього було те, що на Луганщині не виходила жодна обласна україномовної газета. У Луганську всі дитячі садки, школи (за винятком однієї – №59), а також вищі навчальні заклади є російськомовними. Система виховної роботи в навчальних закладах спрямована або на виховання людини без батьківщини, або «містечкового патріота», сформованого на подвигах молодоговардійців чи земляків-афганців. На проведення днів української мови чи запрошення в аудиторію українських письменників було накладено фактичну заборону. Схвалювався лише стандартні обивательські заходи «інтернаціонального стибу» – КВН, День святого Валентина тощо.

Показовим є приклад Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля О. Голубенка. Саме він дозволив будівництво на території університету житлового комплексу «Москва-сіті», фінансованого мером Москви Ю. Лужковим. Цей ректор та проректора з виховної роботи Г. Щедрової невольно називали університет «далєвським», а студентів – «далєвцями», моделюючи тим самим російські культурні орієнтири. Серед кадрів університету шовіністичного спрямування був і завідувач кафедри журналістики М.О. Євдокимов, який стверджував, що немає такої нації – українців, і української мови немає. На іспиті він робив зауваження студентам, що відповідали українською мовою: «Прошу перейти на русский язык, я вас не понимаю!»

Декан найбільшого гуманітарного факультету – мовознавства, журналістики і соціології Східноукраїнського національного університету імені В. Даля Борис Нагорний (він же завідувач кафедри соціології) під час виборів Президента виступав на обласному телебаченні і стверджував, що помаранчевий колір шкідливий для здоров'я і споріднений з коричневим. Викладачі факультету відкрито агітували студентів за провладного кандидата під час занять і переконували їх в необхідності створення Південно-Східноукраїнської автономної республіки і навіть приєднання Донбасу до Росії.

Гимн Луганщини на замовлення перших керівників області (Єфремова і Тихонова) пише й виконує російський гурт «Лесопопал». Керівник обласного відділу культури М. Голубович наклав вето на перейменування обласної наукової бібліотеки ім. Горького, відомого тим, що вважав українську мову діалектом російської й не давав згоди на переклад українською свого роману «Мать». Вчителів початкових класів Луганщини під егідою посла Росії В. Черномірдіна регулярно возили підвищувати свою кваліфікацію в Ростові-на-Дону, де їм нада-

¹ Організаторами фестивалю ставилася мета «возрождение и популяризация патриотической песни в Украине и за ее пределами, выявление талантливой и одаренной молодежи, содействие творческому развитию и самосовершенствованию исполнителей, привлечение их к активному участию в культурной жизни страны, а также активизация творческого обмена со странами СНГ». Фестиваль почав проводитися ще з 2001 р. Його завдання й пропагандистський антураж стали типовою демонстрацією совєтських культурно-ідеологічних кліше.

ють готельні умови, а при від'їзді наділяють дорогими продуктовими наборами і методичною літературою, призначеною до російських шкіл.

Ці факти мали не окремих, точковий характер, вони цілком відповідали цілям імперської політики Російської Федерації. Як зазначають аналітики, «однією з найбільш значущих загроз формуванню єдиного гуманітарного та культурного поля є системне здійснення іноземними державами, зокрема Російською Федерацією, негативного інформаційно-психологічного впливу на українське суспільство способом проведення інформаційних акцій, операцій, кампаній, які дедалі більше поглиблюють кризу ідентичності в Україні та сприяють відчуженню від суспільства національної культури, переорієнтації споживача на іноземний продукт» [15, 8].

Як бачимо, кадри, розставлені обласними керівниками Партії регіонів, стояли на відверто українофобських позиціях і в своїй практичній діяльності сприяли поширенню сепаратистських настроїв серед мешканців краю. Ця антиукраїнська й антидержавницька гуманітарна політика що активно проводиться на Луганщині, мала свої очевидні явно негативні наслідки.

Місцеве телебачення і друковані ЗМІ перетворили Луганщину на «інформаційний концтабір», пропагуючи міф про вищість російськомовних донбасівців і розпалюючи ненависть і страх до західної України, до всього українського. Чимало представників навіть молодшого покоління, у тому числі школярі, не хочуть ідентифікувати себе з Україною. Вони носять футболки з написом «СССР», бояться «бендерівщини». Відомі прикрі факти, коли після прочитання просвітницької лекції на тему голодомору 1932-1933 рр. школярі писали колективні листи на ім'я голови Асоціації дослідників голодоморів Левка Лук'яненка, в яких на його адресу вживають ненормативну лексику і ганьблять українську незалежність [19].

Кадрова політика та політичні акценти, які підкреслено робили керівники Луганської області, їхня практична діяльність вказують на те, що гуманітарна політика Партії регіонів на території Луганської області підтверджувала нерозлучність місцевої влади з ідеологією совка. Свідченням цього стали п'ятий Міжнародний фестиваль патріотичної пісні «Молодая гвардия», проведений у Луганську та в Краснодоні в жовтні 2013 р. [21], гра «Зірниця» яку продовжували проводити в школах області, першотравневі демонстрації, акції «Георгіївська стрічка», білборди зі Сталіним, відкриття пам'ятників Леніну тощо [20]. Прикметно, що і в сепаратистській ЛНР ці акції продовжували проводити з аналогічним імейно-мотиваційним наповненням. Так, зокрема було і 22 червня 2017 р., коли в Луганську в сквері імені Героїв «Молодої гвардії», було проведено дійство, в якому взяли участь і прибульці з ДНО та Ростовської області [23]. Очевидно, що ці й подібні акції ґрунтувалися на пропагованих ще в СССР ідеологічних кліше й ставили основним завданням закріплення совєтсько-консервативних ідеологем у пам'яті мешканців Луганщини.

Війна пам'ятей. Невдовзі після обрання Віктора Януковича Президентом України, він прибув до Луганська «з робочою поїздкою», під час якої виявився й певні наголоси в гуманітарній політиці. 20 травня 2010 р. в Луганську відбулося урочисте відкриття пам'ятника авторові «Толкового словаря великорусского наречія русского языка», лексикографові, лікареві й письменникові Володимирові Далю. У ньому взяв участь і Віктор Янукович. Однак у місті на той час вже були два пам'ятники вченому – у дворіку перед будинком-музеєм В. Дала і на вулиці, що має його ім'я [5]. Демонстративність і навмисність цієї акції була очевидною: ім'я В. Дала було використане з явною метою наголосування на проросійських ідейно-культурних орієнтирах влади. Ця акція ще більше загострила тривалу війну пам'ятників, що велася в Донецькому краї.

У цій війні пам'ятників, на переконання І. Магрицької, проявляється «боротьба двох Україн – власне української, або європейської, і радянсько-євразійської». Це спостерігається у мовній, історичній, конфесійній сферах, а також в культурно-монументальній. Це був своєрідний, хоча й цілком визначений фронт, його лідери позначали цивілізаційно-ментальнішу війну й проходить через південно-східну Україну й насамперед через Луганськ.

Показовим є те, що в 500-тисячному Луганську було аж сім пам'ятників «вождю світового пролетаріату» Володимиру Леніну, причому три з яких були віднесені до об'єктів культурної та історичної спадщини й охороняються законом. Ні міську владу, ні більшість жителів не бентежить, що саме Ленін був натхненником людиноневисницької ідеології, за наказами якого знищили мільйони людей. В тому числі й тисячі жителів Луганська. Пам'ятник К. Ворошилову, два пам'ятники засновнику ВЧК Ф.Е. Дзержинському, стільки ж – червоному командирові Пархоменкові.

Тоталітарну монументальну пропаганду «Победи» продовжують нести пам'ятник героям Великої Вітчизняної війни; героям-молодогвардійцям; меморіальний комплекс «Гостра Могила» на честь подвигу бійців Червоної армії. Є численні пам'ятні знаки на братських могилах – луганським червоногвардійцям, луганським робітникам, які загинули за радянську владу, офіцерам Радянської армії, учасникам революції та громадянської війни, борцям революції тощо. Іншою складовою цієї політики формування пам'яті були пам'ятники на відзначення «трудящихся», а саме, пам'ятник Трудівникові Луганщини та навіть спеціальний меморіал, що влаштували на місці вручення ордена Червоного прапора трудящим Луганська.

Тим часом, у незалежній Україні певні зміни все ж почали відбуватися. Ще в 90-ті, на хвилі демократизації в Первомайську місцеві мешканці звалили пам'ятник Леніну. Майже через 20 років, після указу Віктора Ющенка «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні», де-не-де на Луганщині за квазіковою місцевою влади ще були знесені пам'ятники вождів світового пролетаріату – у селах Новосвітлівка Краснодонського району, Троїцькому – Попаснянського, Чорнухиному – Перевальського, у райцентрі Новопскові. Того ж року в Луганську на Театральній площі пам'ятник Леніну хтось облив червоною фарбою, 2009-го хлопець-відчайдух підірвав пам'ятник Леніну в Рубіжному, а такі ж сміливці написали слово «кат» на його постаменті в Алчевську. Однак луганські комунисти відразу бралися за відновлення своїх кам'яних ідолів.

Після 1991 року за підтримки чи за згодою місцевої влади в Луганській області було встановлено ряд монументів, що виразно засвідчують її ментально-монументальні орієнтири. У самому Луганську споруджено пам'ятники воїнам-афганцям, донським козакам. Пам'ятником шотландцеві Карлові Гаскойну промосковські чини підкреслили пошану до імператриці Єкатеріни II, яку разом з Гаскойном місцеві владники нарекли засновниками Луганська. У дусі начебто шанобливого ставлення до «трудящихся» споруджено пам'ятник робітникові-ливарнику. Відповідно до модних проімперських смаків поставлено погруддя першому міському голові Луганська (1883-1891 рр.) Миколі Холодиліну, уродженцю Орловщини. Було відзначено й діячів російської радянської культури: у Старобільську на подвір'ї університету імені Тараса Шевченка встановили пам'ятник Остапові Бендеру, в Луганську – авторів пісні «Подмосковные вечера» Михайлові Матусовському. Пам'ятним знаком «За Державу» вшанували Павла Луспекаєва, який у фільмі «Белое солнце пустыни» відтворив образ не-підкупного імперського чиновника Павла Верещагіна (з розтиражованим в со-

ветські часи кліше «за Державу обидно»). Депутати Ровеньківської міськради прийняли в подарунок від російського міста-побратима Ровеньки Белгородської області погруддя імператора Алксандра II – на знак нашої з Росією «спільної історії». Цей перелік акцій монументальної пропаганди однозначно вказує на ностальгійно-прорадянське, нероз’ємно сплавлене з проросійським наповненням монументальної пропаганди, яке закріплювало в свідомості невибагливого обивателя Луганщини його ментальнісні орієнтири не на Україну, а на російсько-імперсько-радянські гібриди. І все ж, як бачимо, в молодіжному середовищі час від часу спалахували іскри спротиву й протидії цій цілеспрямованій інтелектуальній деградації ідеологів і творців російського пам’ятникотворення.

Акції української державної політики пам’яті обласні керманічі з призначуваної з Києва президентської вертикалі хоча й проводилися, але натрапляли на потужний спротив імперських та проросійських сил. Зокрема, до 75-річчя Голодомору-геноциду місцеве керівництво змушене було виконувати відповідний указ президента Віктора Ющенка. В обласному центрі встановили пам’ятник жертвам Голодомору 1932-1933 рр. на Луганщині – його розмістили у сквері Пам’яті навпроти приміщення СБУ (колишнього КГБ-НКВД). По селах Луганщини, де лютував Голодомор, де-не-де поставили хрести, але на них часто писалися формальні написи, які не вказували на трагедію Голодомору, щось на зразок: «Упокой, Господи, души невинноубиенных рабов твоих», на тих хрестах не було жодного прізвища реальних жертв Голодомору, а самі хрести ставилися, як правило, не на місцях масових поховань [12].

У противагу меморіалізації української історії, російська партія у владному середовищі Луганської області впросто впроваджувала не тільки проросійську, але й її сталінсько-енкаведистську версію. Так, всупереч протестам української громадськості [2], 8 травня 2010 року за ініціативи Арсена Клінчасва, депутата Луганської міськради від Партії регіонів, у центрі Луганська встановлено пам’ятник «Жителям Луганщини, павшим в 1943-1956 гг. от рук карателей-националистов из ОУН-УПА». Цей великогабаритний монумент вартістю більше мільйона гривень для луганської влади був настільки значущим, що разом зі скульптором Миколою Можасвим його розробниками були тодішній голова Луганської держадміністрації Валерій Голенко і колишній голова обласної ради Віктор Тихонов. А в церемонії відкриття взяли участь, тоді вже віце-прем’єр України Віктор Тихонов, голова Луганської ОДА Валерій Голенко, Луганський міський голова Сергій Кравченко, голова фракції Партії регіонів у Верховній Раді Олександр Єфремов та відомий антиукраїнськими висловленнями російський політик Костянтин Затулін. Для масовості було зігнано держслужбовців і представників навчальних закладів. Луганська міська рада, – підкреслювалося в протестах громадськості, – «фактично бере участь у політичних іграх однієї партії – Партії регіонів, яка у пошуках дешевого піару продовжує спекулювати на історичному минулому та протистоянні Сходу та Заходу України». З іншого боку, протестувальники відзначали, що це спотворення історії також є підіграванням Кремлю в дискредитації українського визвольного руху. «Ми засуджуємо практику реставрації сталінізму, бо відкриття такого пам’ятника стоїть в одному ряду з відкриттям пам’ятника Сталінові в Запоріжжі, встановленням десятків білбордів із зображенням Сталіна в Луганську» [9]. Реальна спрямованість цієї споруди діяла як пропаганда, направлена на формування у свідомості громадян образу ворога всередині самої країни. Ректор Національного університету «Острозька академія» психолог Ігор Решетилів вбачає соціопсихологію сучасної української суспільної драми в тому, що в різних регіонах унаслі-

док інформаційно-політичного тиску усталюються різні бачення власної країни. Українці, формально будучи співгромадянами, у своїх уявленнях живуть у різних державах, а часто навіть у різних часах і просторах [16]. Однак, на наше переконання, ця драма формується й розвивається не сама собою, а є результатом свідомо підримованого й політично керованого ідейного обскурантизму. Саме так і діяла керівна верхівка Партії регіонів і, зокрема, в Луганській області.

І. Магрицька з повною підставою виділяє в окрему групу пам'ятники й меморіальні дошки «не від влади». Це пам'ятники, пов'язані з видатними діями української історії та культури. Ще 1988 року в селі Олексіївка Перевальського району встановлено пам'ятник Борисові Грінченку на подвір'ї школи, в якій він учителював. 1991 року члени товариства «Меморіал» у Сучій Балці на околиці Луганська поставили хрест на місці розстрілу земляків комуністсько-більшовицькою владою у 1937-1942 роках, його тричі руйнували і тричі відновлювали – у 1994, 1997 і 2005 роках. Ще на зорі незалежності Василь Каплунов, дослідивши історію рідного краю, встановив хрест на могилі поблизу Можняківки Новопокровського району, де поховані кінні гайдамаки Запорозького корпусу армії УНР, що захищали кордони України в 1918 році від більшовиків і денікінців. 2003 року противники української незалежності обстріляли з мисливської зброї табличку на цьому хресті, згодом над нею ще раз поглумилися, проїхавшись по ній трактором, а 2007 року взагалі зламали дубовий хрест на цьому місці.

Пам'ятник Тарасові Шевченку 1998 року постав у центрі Луганська завдяки спонсорській підтримці Василя Іваницького з Канади. Прикметно, що місцеві комуністи на чолі з їхніми вождями – Челишевим, Герасимовим, Смірновим фізично перешкоджали його встановленню. В Стаханові 2011 року невідомі вандали вщент зруйнували погруддя Тараса Шевченка, яке стояло тут з 1961 року, і відтягли його уламки в невідомому напрямку. Винуватців жодного з названих злочинів не знайдено. У 90-ті на будинку в селі Половинкине на Старобільщині, де народився і жив Іван Світличний, відомий український дисидент, шанувальники його таланту встановили меморіальну дошку. Однак згодом її було зірвано.

Тривале протистояння між проукраїнською громадою і міськими депутатами за майбутній пам'ятник на вже підготовленому постаменті в сквері Пам'яті на місці колишнього Гусинівського цвинтаря в центрі Луганська. Депутати регіонали й комуністи хотіли встановити тут фігуру Катерини II як «засновниці Луганська». Громада ж (понад 30 організацій) – скульптуру Янгола-охоронця. Були численні мітинги проти Катерини як символу імперії та розпусти, колективні листи до міського голови Сергія Кравченка з вимогою не допустити такої ганьби; були громадські слухання з гнівними виступами представників громадськості. Нарешті, 2011 року луганські депутати стали на позицію здорового глузду й погодилися таки на пам'ятник, запропонований громадою.

Тим часом новопризначений архієпископ Луганський та Алчевський Української православної церкви Московського патріархату Митрофан висловив «власну» точку зору, звернувшись до влади з листом з вимогою не розглядати більше питання щодо встановлення пам'ятника Янголові. За його твердженням, Янгол, є не православним, а католицьким символом, що начебто провокуватиме міжконфесійні конфлікти. Питання про пам'ятник Янголові-охоронцю було відкладене. «Складається враження, – підсумовує І. Магрицька, – що луганська влада своєю монументальною політикою нібито намагався довести, що Луганськ є суто російським містом, де ніколи не було ані самих українців, ані їхньої культури. Незважаючи на те, що він був заснований українськими селянами та козаками приблизно за 150 років до указу Катерини II» [12].

У 2010 р. луганська обласна влада розгорнула заходи, спрямовані на пропаганду одного з одіозних діячів більшовицького тоталітаризму Климента Ворошилова. Відзначення провадилося за ініціативи навіть не комуністів, а «регіоналів»: з місцевого бюджету було виділено чималі кошти на реставрацію пам'ятника Ворошилову на коні, що стоїть перед міською радою (хоча сам пам'ятник такої реставрації аж ніяк не потребує), створення циклу передач і документальних фільмів – хвалебних од про цю особу, у Луганську було відкрито його музей, куди вже почали водити численні групи школярів, а класні керівники в усіх класах розповідали дітям про те, яким героєм був Ворошилов. Тим часом, у противагу цьому політичному шабашу довкола імені одного із сталінських поплічників, 4 лютого 2011 р. в Луганську відбулася презентація книжки Ірини Магрицької «Справжній Ворошилов» [18].

Те, що стало очевидним для аналітика, за посадою скромного доцента луганського Східно-українського університету Ірини Магрицької, яка вбачала серйозну загрозу для морально-політичного здоров'я всієї нації і особливо Донецького краю, було байдужим для київської влади. Висновок громадської діячки тоді звучав як остережливий прогноз, а нині є присудом політичної неспроможності влади: «влада в Києві, яка за всіх наших президентів не помічала цих відвертих антидержавних дій, уже в недалекому майбутньому ризикує пожинати гіркі плоди такої своєї страусячої позиції» [12].

Ірина Магрицька ґрунтовно проаналізувала політичні й психологічні аспекти сприйняття різними верствами населення Луганщини такої важливої з гуманістичного погляду для розуміння й сприймання й адекватного реагування теми як Голодомор 1932-1933 років. Сама І. Магрицька має щодо цієї теми сформовану громадянську позицію, що базується передовсім на тому, що сама записала й розшифрувала не одну сотню спогадів своїх земляків про ці трагічні для українського народу роки. Підсумком цієї праці стала книжка «Врятована пам'ять. Голодомор 1932-1933 років на Луганщині: Свідчення очевидців». У ході її підготування й після виходу авторка мала численні зустрічі зі своїми земляками, під час яких обговорювала цю проблему. Вона переконана, що без історичної пам'яті нашому суспільству ніколи не стати на цивілізований та демократичний шлях розвитку, і що без усвідомлення цієї трагічної сторінки історії не можна говорити про адекватність історичної пам'яті [10].

І. Магрицька, міркуючи про важкі генетичні та націоурійнівні наслідки Голодомору для нашого народу й, зокрема про труднощі нашого теперішнього державотворення, ставить болюче питання, що лежить на межі між життям і смертю для всієї Нації: «а чи не має цей нищівний етноудар 33-го характеру незворотної дії для українства?» Так ставити питання її спонукало ставлення багатьох мешканців Луганщини до самої цієї теми й спрямованість їхнього думання про Голодомор.

«Дуже мало зустрічаю своїх однодумців», – відзначає І. Магрицька і це коротке речення є своєрідним соціологічним індикатором. «Більшість же людей, навіть наділених інтелектом, мало що знають про цю подію – елементарно через брак інформації», – шукає пояснення журналістка. І далі, знову як індикатор настроїв: «Можливо, тому виступи Президента щодо Голодомору (йдеться про Віктора Ющенка) сприймають як політично заангажовані й часом набридливі».

І. Магрицька активно працює зі студентською молоддю, позбавленою національної свідомості й орієнтованою на споживацькі цінності. Тут не раз їй трапляються молоді люди, що «не можуть приховати свого психологічного дискомфорту від самого слова «голодомор»». Слід сказати, що подібні настрої фіксуються не лише серед луганської молоді, але й київської. Цей соціопсихологічний момент – відтручування болючих тем, що розкривають помежів'я зі

смертю, голодних мук, граничного страждання – один виявив глибокої психологічної кризи, уникання межової психологічної травми, оборонного рефлексу, що охопив багатьох в Україні і є одним з наслідків Голодомору.

І серед старшого покоління дослідниці доводилося доволі часто зустрічати людей, «яких у пряму розумінні нудить від слів «голодомор» і «геноцид»». В розмові про це вони не можуть стримати своєї агресії щодо людини, яка має іншу думку, і до Президента, що, на їхній погляд, винайшов цей Голодомор, щоб догодити американцям і «бандерівцям». І. Магрицька відзначає, що це переважно – «малоосвічені люди, свого часу зомбовані комуністичною ідеологією; вони так і залишилися у полоні тогочасних міфів і легко підпадають під сучасні антиукраїнські міфи». Проте, вона вказує й на своєрідний ментальний парадокс: «серед цих людей чимало (як не дивно!) вихідців із сіл або районів, найбільш вражених Голодомором». Пояснення цьому вона бачить у тому, що «така поведінка моїх співрозмовників із цієї категорії умотивована страхом перед голодною смертю в їхніх батьків, який має властивість передаватися наступним поколінням» [14].

Серед представників влади І. Магрицька виділяє два типи поведінки. Представники президентської вертикалі на Луганщині навчилася приховувати цей психологічний дискомфорт у зв'язку з необхідністю діяти на втілення президентського курсу, адже для них бажаним було зберегти посади, залишатися при владі, виконуючи президентські політичні завдання. Тим часом представники місцевої влади, не підпорядковані безпосередньо Президентові (це функціонери органів місцевого самоврядування), і близькі до них регіональні журналісти «принципово опозиційні до будь-яких дій і висловів В. Ющенка». Щодо медійників, зазначає І. Магрицька, то вони «майже всуціль або ворожі до всього українського, про яке говорить Президент, і прихильні до всього інтернаціонального (розумій «російського») або, навіть якщо й мають відмінну від своїх колег думку, змушені писати й озвучувати в ефірі те, що їм скажуть їхні господарі – обл- або райради чи місцеві олігархи, в чийх руках ці медіа. Внаслідок цього, в місцевих ЗМІ все, що стосується Голодомору, як правило, «або інтерпретується журналістами явно не з української, державницької точки зору, або взагалі замовчується, зводиться нанівець».

Тим часом, звичною практикою багатьох місцевих газет стало надання своїх шпальт позаштатним авторам – так званим ветеранам Великої вітчизняної війни, які «з усіх сил доводять, що Голодомор 1932-1933 років не був для українців геноцидом, а від голоду тоді постраждали всі народи Радянського Союзу, повторюючи те, що стверджують російські політики і вчені. Депутати місцевих рад незмінно ігнорували такі заходи, як покладання квітів до пам'ятних знаків жертвам Голодомору на Луганщині, відкриття пам'ятників і виставок, присвячених цій події тощо. Зате часто з'являлися на телепередачах, де можна було висловитися з запереченнями щодо Голодомору.

Тим часом дуже популярними в ЗМІ обласних і районних рад на об'єктивне висвітлення теми Голодомору було фактично накладене табу, натомість пропагуватися теми, контроверсійні проблематиці Голодомору. Так, у Сватівському районі, який під час Голодомору втратив не менше половини своїх мешканців, уже встановили не лише пам'ятник його жертвам, а й «жертвам ОУН-УПА» на підставі чуток, що одна сватівчанка за комсомольською путівкою поїхала після війни на Івано-Франківщину й була там закатована «бандерівцями».

Незважаючи на це, деякі вчителі шкіл і ліцеїв, все ж підтримували І. Магрицьку в її журналістській діяльності та організації просвітницької роботи, організували зустрічі зі своїми вихованцями. Проте в багатьох середніх навчальних закладах Луганської області зараз працює чимало вчителів, як

пише журналістка, «не хочуть подивитися на нашу історію українськими очима й не дають це зробити своїм учням. Естафету від таких учителів згодом переймуть викладачі вишів, які мало чим відрізняються від своїх шкільних колег. І. Магрицька вказує на кадрову та концептуально-програмову проблему, яка має стратегічне значення: «незалежній українській державі треба докласти всіх зусиль, щоб об'єктивна історія стала надбанням молододі генерації українців. Інакше сама держава Україна не матиме майбутнього».

У протигагу самому статусу незалежності поряд з «інтернаціональними», на наш погляд, не просто безмістовними, а імперськи орієнтованими, реставраційними назвами, поширеними і в Луганську, як і в інших населених пунктах України, в Луганську поширилися суто російські з чисто «імперським» відтінком: магазини «КоммерсантЪ», «АнтикварЪ», готель «ПетербургЪ», млинцева (блинная) «Лепота». Найбільший супермаркет називається «Россия», а престижні крамниці в центрі міста дістали назву «ГУМ» і «Пассаж» – також за московською аналогією [13]. В обласному центрі та інших населених пунктах області цілковито переважає радянська топоніміка: вулиці і квартали імені Леніна, Якіра, Косіора, Карла Маркса, Розі Люксембург, Клари Цеткін, Карла Лібкнехта, Советська, ОСО («Особое совещание» – репресивний орган сталінської доби), Старих Большевиків, Юних Піонерів, Ленінського Комсомолу, 50-річчя Жовтня, Красная Площадь і багато інших. За роки незалежності жодна вулиця не названа ім'ям оборонців національних прав і свобод українців та українських культурних діячів.

В Луганській області фактично як агресивний прийом політичної пропаганди скеровувалася навіть ... українська національна символіка, яка використовувалася в низькому, пейоративному контексті. З іншого боку, таке використання відбивало загальний невисокий рівень запитів місцевого люду. «Єдина сфера, де безальтернативно використовується державна мова на Луганщині, – це реклама горілки й тютюну, розміщена на бігбордах, – зазначає І. Магрицька. – Гостей міста на залізничному вокзалі зустріне величезний плакат: «Вас вітає найкраща марка України – «Луга-Нова» (це виробник горілки). А напередодні українського національного свята в обласному центрі з'явилися бігборди, на яких зображено пофарбовану в колір державного прапора карту України, а поруч – пляшку горілки марки «Хортиця»; текст реклами такий: «24 серпня – День Незалежності України. Шануй якість! Ціную свободу!». Людина, наділена інтелектом, відразу зрозуміє, яку свободу пропонують автори реклами нащадкам запорозьких козаків. Луганськ нині просто рясніє кольорами, що символізують національну свідомість: майже всі ломбарди, гральні автомати, казино (а їх розвелосся безліч) пофарбовані саме так, навіть старенький катафалк, який постійно їздить вулицями міста, теж жовто-синій».

Владні структури Луганська ще задовго до російського вторгнення привчали місцевого обивателя до пропаганди проросійської ідеології. Так, під час виборів до Верховної Ради 2012 р. можна було спостерігати політичну агітацію з використанням імені Володимира Путіна. Політична пропаганда кандидатів на виборах 2012 р. включала обіцянки проведення референдуму про «об'єднання з братніми народами» і входження України до Євразійського союзу. Серйозна політична проблема передвиборної Луганщини полягала в складі окружних комісій, зокрема в тому, що помітну частку в них займали відверто проросійські сили: «Російський блок», «Російська єдність», «Русь єдина». Депутати луганської обласної ради у багатьох виступах розгортали міркування про те, як убезпечити Донецький кам'яновугільний басейн від нібито ворожого антиросійського впливу. Місцева влада вивішувала червоний прапор і надала російській мові статус регіональної ще задовго до закону Ківалова-Колесніченка [17].

Як бачимо, на початку 2000-х років проросійські, імперські сили на Луганщині мобілізувалися й перейшли в наступ проти української держави. «Тут уже хто кого переможе, наголошувала Грина Магрицька, – або реліктові імперські сили – спадкоємці репресивних органів, що здійснили супротив України злочин 1932-1933 років і які сьогодні мають міцні позиції в усіх державних і недержавних українських структурах, – або українська держава, яка спроможеться врешті-решт налагодити й систематизувати роботу з проблем історичної пам'яті й донести її, передусім, до свого молодого покоління» [14]. На лихо, державні структури, заповнені проросійськими силами, діяли якраз навпаки і наслідки нехтування національними засадами в розгортанні політики пам'яті в 2014 р. проявилися в ході захоплення значної частини Луганщини окупаційними військами.

Список використаних джерел:

1. Пам'ятник жертвам ОУН-УПА в Луганську розколе Україну. – 2008. – 30 квіт. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/life/_quotpamyatnik-zhertvam-ounupa-v-lugansku-rozkole-ukrayinuquot/224750.
2. «Стахановский могильщик»: как Александр Ефремов в «лихие 90-е» планомерно уничтожал Луганскую область. – Режим доступу: <http://panoptikon.org/articles/90246-stakhanovskijj-mogilshhik-kak-aleksandr-efremov-v-likhie-90-e.html>.
3. «Заначка» Александра Ефремова. Подпольная империя фракционного вожака Партии Регионов. – Режим доступу: <http://crime.in.ua/statti/20140129/efremov-dengi>.
4. В Луганске открыт памятник Владимиру Далю // Известия. – 2010. – 20 мая.
5. Генеральный директор Луганської обласної державної телерадіокомпанії Родіон Мірошник призначений заступником керівника так званої «ЛНР» Ігоря Плотницького. – Режим доступу: <http://ru.telekritika.ua/kontekst/2014-12-04/101154>.
6. Гречаник Анна. «Готовий голодувати, поки депутат не перепросить». Луганчанин Валентин Крالیч збирається судитися з представниками ПР за мову.
7. Жадан Сергій. Багато хто забуваєщо і в Донецьку, і в Луганську під час революції були свої Майдани» – Режим доступу: http://espreso.tv/article/2016/07/04/zhadan_bagato_khto_zabuvaye_scho_v_donecku_i_lugansku_buly_svoyi_maydany.
8. Заява Луганського народного комітету порятунку України з приводу встановлення пам'ятника жертвам націоналістів з ОУН-УПА у Луганську // Слово. – 2008 – 8 трав.
9. Крамаренко О. Дієвий патріотизм Ігини Магрицької / О. Крамаренко // Універсум. – 2011. – №11-12.
10. Луганська облрада заплатить за висвітлення своєї діяльності майже мільйон гривень фірмі депутата. – Режим доступу: <http://detector.media/infospace/article/80574/2013-04-04-luganska-oblrada-zaplatit-za-visvitlennya-svoei-diyalnosti-maizhe-milion-griven-firmi-deputata>.
11. Магрицька І. Війна пам'ятників на Луганщині. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/24944930.html>.
12. Магрицька І. Українська мова як чинник державотворення / І. Магрицька // Універсум. – 2004. – №10-12.
13. Магрицька І. Чому на сході в Президента так мало однодумців / І. Магрицька // День. – 2008. – 2 лип.
14. Проблеми та пріоритети модернізації української культурної політики : аналіт. доп. / С.І. Здіорук, А.О. Астаф'єв, М.Т. Степико [та ін.] ; за заг. ред. С.І. Здіорука. – К. : НІСД, 2014. – 68 с.
15. Решетилова О. Українці, формально будучи співгромадянами, у своїх уявленнях живуть у різних державах»: інтерв'ю з Ігорем Решетилівим / О. Решетилова // День. – 2012. – 19 жовт.

16. Стратієвський Є. Дух Ворошиловграда: Про політичне й естетичне обличчя Луганська / Є. Стратієвський // День. – 2012. – 19 жовт.
17. У Луганську відбулася презентація книжки Ірини Магрицької «Справжній Ворошилов». – Режим доступу: <http://www.old.svoboda.org.ua/diyalnist/novyny/019328>
18. Українське небо над Луганщиною! [На основі виступу Ірини Магрицької на XIV з'їзді УРП «Собор»] // «Ярослов», студентська газета філологічного факультету. – Режим доступу: http://students.lnu.edu.ua/periodicals/jaroslov/archive/no_4/pohlyad/
19. Режим доступу: <http://unp.ua/arkhiv-novyn/novyny-z-oblastei-arkhiv/510-viddzerkalenyam-luganskoi-politichnoi-eliti-i-vsogo-shcho-budue-na-luganshchini-vladanazvali-v-luganski-oblasni-organizatsiji-ukrajinskoji-narodnoji-partiji-neshchodavni-vislovyuanna-novopriznachenogo-posla-ukrajini-v-respublitsi-bilorus-luganskogo>.
20. Режим доступу: <http://www.cultura.kh.ua/ru/activities/folk-art/previews/2543-moloda-gvardija-chekae-vikonavstv-patriotichnoyi-pisni>.
21. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/gotoviy-goloduvati-poki-deputat-ne-pereprosit>. 12 липня 2012 р.
22. Режим доступу: <https://sovminlr.ru/novosti/9273-v-stolice-respubliki-proshel-festival-patrioticheskoy-pesni-i-poezii-obereg-pamyati.html>.

The article contains analysis of ideological references, human resources approaches related to humanitarian politics and historical memory politics carried out by public authorities in Lugansk region, their dependence on Russian pro-empire propaganda

Key words: informational aggression, language and cultural aggression, humanitarian politics, humanitarian crisis, memory policy, war of monuments.

Отримано: 28.12.2017

УДК 94:347.235(477)

А. А. Лубчинський

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПРОДАЖ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ: PRO ET CONTRA

У статті охарактеризовано конституційне право громадян України на вільне володіння, користування та розпорядження землею сільськогосподарсько-го призначення, що знаходиться у їхній власності. Наведено основні аргументи прибічників та противників мораторію на продаж сільськогосподарських земель. Досліджено вплив мораторію на власників земельних ділянок, земельних паїв та економіку держави в цілому. Проаналізовано можливі наслідки скасування та продовження мораторію.

Ключові слова: сільське господарство, продаж землі, мораторій, право власності на землю, ринок землі, корупційні схеми.

Земля є унікальним творінням природи, основою життя та діяльності людства. Важливість землі для існування людства неможливо оцінити. Родючим землям належить особлива роль у сфері сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва.

Земля виконує дві основні функції: виступає основним засобом виробництва у сільському і лісовому господарстві, а також є просторово-територіальним базисом життєдіяльності людей – місцем розміщення населених пунктів, народного господарства тощо. Окрім цього, земельні ділянки – це нерухоме майно, об'єкт права власності та інших речових прав.